

Izvor in razvoj gospodov Mariborskih

Rajmund Lamprecht*

1.01 Izvirni znanstveni članek
UDK 929.52Mariborski

Rajmund Lamprecht: Izvor in razvoj gospodov Mariborskih. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 86=51(2015), 2–3, str. 9–33

Avtor v članku obravnava izvor in razvoj gospodov Mariborskih. Pri tem dokazuje, da sta prva gospoda Mariborska prišla iz Riegersburga kot vojaška poveljnika. Poslal ju je deželni knez in sta prihajala iz hiše gospodov Wildonskih. Ti so izhajali iz gospostva Gundakarjev, ki so bili stara ministerialna družina deželnega kneza. V nadaljevanju je prikazan razvoj gospodov Mariborskih, sledi obrazložitev njihovega vzpona med regionalne veljake, brez katerih se ni pečatila nobena pomembna listina. Avtor tudi sistematično razčleni in prikaže razvoj vseh stranskih vej gospostva. Pri tem pozornost bralca usmerja na vzporednosti med posameznimi družinami. Prinaša pa tudi novosti iz zgodovine posameznih družin.

Ključne besede: Spodnja Štajerska, Maribor, Wildon, Štajerska, Otakarji, Traungavci, Gundakarji, Riher, Mariborski, Ulrik, Henrik, Gottfried, Limbuški, Lušperški, Viltuški, Hompoški, Wildonski, Hompoš, Limbuš, Viltuš, Selnica ob Dravi, srednji vek

1.01 Original Scientific Article
UDC 929.52Mariborski

Rajmund Lamprecht: The Origins and the Development of the Maribor Nobility. Review for History and Ethnography, Maribor 86=51(2015), 2–3, pp. 9–33

The author presents in this article the origin and the development of the Maribor nobility. He proves that the first two Maribor noblemen were commanders and that they came from Riegersburg. They were sent to Maribor to be with the provincial prince and their origins were in the House of Wildon. The Wildon lordships were the offspring

* Rajmund Lamprecht, univ. dipl. zgod., študent 3. letnika 3. stopnje bolonjskega doktorata zgodovine, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160, SI – 2000 Maribor, rajmundl@gmail.com

of the Gundaker family, which was provincial prince's old ministerial family. The author also presents the further development of the Maribor nobility and explains their ascent among regional personage without whom no important document was sealed. The author systematically analyses and present the development of all side branches and focuses the readers' attention to the parallelism between individual families and he also introduces newness of individual families' histories.

Key words: Lower Styria, Maribor, Wildon, Styria, the Ottokar family, the Traungav family, the Gundakar family, the Riher family, the Lords of Maribor, Ulrik, Henrik, Gottfried, the Limbuš nobility, the Lušperk nobility, the Viltuš nobility, the Hompoš nobility, the Wildon nobility, Hompoš, Limbuš, Viltuš, Selnica ob Dravi, middle ages

UVOD

Razvoj Štajerske in priključitev današnje Spodnje Štajerske sta že do-dobra raziskana. V prvi vrsti je razvoj narekoval deželni knez iz družine Otakarjev, ki je združeval posamezne obrambne marke v eno marko, ta pa je kasneje prerasla v deželo.

Kljub temu ostajajo posamezna neraziskana področja: Maribor, gospod-je Mariborski ter njihove stranske veje; neodgovorjeno je ostalo vprašanje izvora gospodov Mariborskih, kdo je bil začetnik in kako so prišli do po-ستي.

SPODNJA ŠTAJERSKA

Otakarji, štajerski dedni grofje in kasneje knezi, so dobili prvič vpliv in posest v Spodnji Štajerski leta 1122, ko so dedovali od Eppensteinov posest v okolici Slovenskih Konjic. Pomembneje pa je bilo dedovanje leta 1147 po Bernhardu Spanheimu, ki je svojo posest na Spodnjem Štajerskem nakopičil v okolici Maribora.¹ Tako imenovana marka Onkraj gozda, ki je dobila v zgodovinopisju tudi ime Dravska ali Ptujška marka, je bila zelo redko poseljena in izpostavljena madžarskim vpadom. Nastanek oziroma ustanovitev Maribora ali bolje rečeno *Marchpurga* predstavlja posledico utrjevanja meje proti Madžarom. Tej tezi pritrjuje tudi kolonizacija Dravskega polja, kjer so nastale številne vasi, v katerih so bivali kmetje strelci. Zato se ustanovitev gradu Maribor postavlja med leti 1148 in 1164, naselje

¹ Ebner: *Die politische und verfassungsrechtliche ...*, str. 285; Posch: *Die Besiedlung*, str. 43.

Maribor pa med 1165–1189. Da je bilo naselje načrtno zgrajeno, kaže trikotni tloris.²

Otakar III. je sicer leta 1164 izdal listino o Mariboru, a v njej ni najti niti enega »Mariborčana«, kar kaže na to, da na gradu ni bilo ministerialov (oziroma še niso bili nameščeni).³ Šele leta 1175 se omenita prva dva »Mariborčana«, Riher in Konrad. Prav zato lahko odkrito dvomimo v obstoj Maribora za časa življenja Bernharda Spanheima - Mariborskega. Edini vir, ki o tem priča, je *Landbuch*, ki imenuje grofa Bernharda von *Marpurcha* in njegove ljudi iz Maribora ministeriali. Problema ne predstavlja samo, da gre za edini vir, temveč tudi to, da je nastal sto let pozneje. Zato ga je že Hauptmann v tridesetih letih 20. stoletja zavrnil.⁴

Otakarji so ostali zvesti takratni praksi in so svojo moč večali med drugim tudi z nelegalnimi nasilnimi metodami tudi na Spodnjem Štajerskem. Tako je knez Otakar, recimo, Selnico ob Dravi odvezel Šentpavlu. Ta jo je dobil nazaj šele od Leopolda VI., a v zameno za konja. Salzburgu je odvezel Zrkovce (Zwettendorf) z opazko, da so morali njegovi nasledniki, po njegovi smrti, vas vrniti Salzburgu.⁵ Teh primerov je bilo seveda še več.

GUNDAKARJI

Gundakarji so bili plemiški ministeriali Otakarjev.⁶ Njihov vzpon je bil tesno povezan z vzponom njihovih gospodarjev.

Ministeriali se pojavijo šele v 12. stoletju, in sicer v obliki, ki jo nato poznamo za celoten srednji vek. Pred tem se je spremstvo grofa ali kneza delilo na *militēs* in *familiaribus*. Razlika med njimi je bila, da so bili *militēs* vazali grofa/kneza in prvotno svobodni. V 12. stoletju se oba stanova začneta zlivati in spajati v nov stan *ministerialis*. Kljub temu lahko še vedno opazimo razliko po statusu. Tako so bili nekdanji *militēs* vedno navedeni pred *familiaris*.⁷

² Ebner: *Die politische und verfassungsrechtliche ...*, str. 286.

³ Ebner: *Die politische und verfassungsrechtliche ...*, str. 292.

⁴ Ebner: *Die politische und verfassungsrechtliche ...*, str. 285; Spangenberg: *Adels Spiegel*, str. 290; Hauptmann: *Mariborske Studije*, str. 57; Štih: *K predzgodovini mesta Maribor*, str. 253.

⁵ Ebner: *Die politische und verfassungsrechtliche ...*, str. 296.

⁶ ... *Grabmäler zu Garsten bei Steyer*, str. 51.

⁷ Berthold u. Pfeiler: *Otakarische Ministeriale*, str. 147–148.

Med pričami grofov Otakarjev najdemo leta 1082/91 tudi Duringa – kot *familiares*. Za lažje razumevanje ga poimenujemo During I. Potrjeno je, da je imel dva sinova: Etiha I. in Duringa, gospoda Starhemberga. During Starhemberški je osnoval Starhemberško linijo, imel je tri sinove: Bertolda (omenjen 1163–1166), Ulrika (omenjen 1166–1190) in Etiha. Etih I. je prav tako imel tri sinove: Duringa (omenjen leta 1120), ki je bil menih, Pilgrima (omenjen 1125 in 1140) ter Markvarda (omenjen 1140 in 1160). Nato se pojavi četrta generacija sinov: Gerhoh, Rūdeger in Markvard II. Na tem mestu se začne pregled zapletati, ker ne moremo z gotovostjo zatrditi, kdo je bil oče teh treh sinov. Vemo le, da so bili bratje. Z Markvardom II. se je družina povzdignila v stan *camerarius*⁸ – komornik. S tem je bila povezana koncentracija zemljišč iz Traungaua čez Zauch pri Waidhofnu in Wilhelmsburgu na vzhod v marko Pittner. Od leta 1170 se je tudi Markvard II. imenoval Starhemberški.⁹

Druga linija, ki se pojavi prav tako leta 1082/91, je linija Riherja I. – *Riheri*. Imel je sinove Riherja II., Heranda, Gundakerja, Eberharda in Helmharda. Riher II., Herand in Helmhard se pojavijo leta 1138 kot gospodje Eferdinga in leta 1140 kot *ministeriales marchionisse*. Kasneje se pojavi še četrti – nedvomno najmlajši – brat Gundakar. Na to nam kaže dejstvo, da je bil vedno omenjen kot zadnji izmed bratov. Poleg tega se pojavi v virih dokaj pozno in se omenja še leta 1180 kot priča. Medtem ko so prvi trije bratje sledili Otakarjem na Koroško in tam zavzeli pomembne položaje, je najmlajši Gundakar ostal na Štajerskem in prav tako prevzel pomembno vlogo, v virih je nemreč pogosto poimenovan po glavnem stanu Otakarjev – Steyru. Herand I. je preko žene Hedvike prišel tudi do gosposčine Hohenberg. Herand II. je prevzel tudi Wildon in velja za začetnika t. i. wildonske linije/veje. Ob tem je treba poudariti, da Hartnid Riegersburški, sin Riherja II., in Hartnid Ortski nista ista oseba. Do te zmote je prišlo, ker se je pomešalo ločilo med njunima nazivoma, ko sta bila v več dokumentih omenjena skupaj kot priči in se je oba »združilo v eno osebo«.¹⁰

Gundakarji, kot se imenujejo ministeriali Otakarjev, niso bili »enotna« družina, niti niso imeli skupnega prednika. Šlo je preprosto za zlitje različnih ministerialnih družin, ki so preko porok med seboj stopile v sorod-

⁸ Ožji zaupnik zemljiškega gospoda.

⁹ Berthold u. Pfeiler: *Otakarische Ministeriale*, str. 149–150.

¹⁰ Berthold u. Pfeiler: *Otakarische Ministeriale*, str. 153–155; Posch: *Die Herrschaft Riegersburg*, str. 132–136; Hauptmann: *Mariborske Studije*, str. 70; Feldbauer: *Herrschaftsstruktur und Ständebildung*, str. 76–77; Feldbauer: *Der Herrenstand in Oberösterreich*, str. 159–163.

stveno vezo. Nato so si preko svojih gospodarjev pridobili ozemlja in na novih področjih tvorili nove stranske veje. Glavne veje so bile: Starhemberg, Dunkelstein, Stuttern, Strechau, Winklern in Wildon.¹¹ Ugotavljamo, da se je v preteklosti mešalo starhemberško in wildonsko vejo, zato sta tukaj obe predstavljeni ločeno. Tako lahko vidimo, da Markvard ni bil oče Wildoncev. Lahko je bil Riher, to nam nakazujejo tudi tradicionalna imena Wildoncev. Do zmote je prišlo, ker je Gundaker III., pravnuk Riher, postal lastnik gosposčine Starhemberg ter s tem pridobil naziv Starhemberški.¹²

WILDONSKA VEJA

Gospodje Wildonski so bili pomembna družina na Štajerskem, ena izmed stranskih vej Gundakarjev. Povzpeli so se do dednih štajerskih maršalov in postali celo vodilna družina v osrednjem delu Štajerske.¹³ Herant Wildonski je leta 1208 postal štajerski deželni glavar. Njihovo strmo naraščanje moči je zaustavila vpletenost v upor proti Albrehtu Habsburškemu, ki je favoriziral svoje ministeriale pred domačim plemstvom, med katerega so spadali tudi Wildonski. Hartnid Wildonski, ki je bil vpleten v zaroto, je moral leta 1294 Albrehtu predati Eppenstein, Radgono in Gleichenberg. Leopold Wildonski je leta 1249 ustanovil samostan Stainz. Zadnji gospod Wildonski, Ulrik, je umrl leta 1314. Njihova posest je segala od Wildona do Riegersburga, zato tudi naziv Wildonsko-Riegersburški. Wildonci so imeli še dodatno politično vlogo v zgodovini, saj so jih Otakarji načrtno krepili v boju proti Passauu – in s tem proti Salzburgu.¹⁴

MARIBORSKA VEJA

Za konec 12. in začetek 13. stoletja so na voljo le redki (fragmentarno ohranjeni) viri, to pa raziskovalcu delo precej oteži, prav tako zaplete pregled pojavljanje istih oseb z različnimi imeni. Nastanek gospodov Mariborskih in njihovih stranskih vej pa spada prav v to obdobje.

¹¹ Berthold u. Pfeiler: *Otakarische Ministeriale*, str. 159.

¹² Posch: *Die Herrschaft Riegersburg*, str. 133.

¹³ Roth: *Stainzer Regesten*, str. 31; Wiedner: *Heimatgeschichte von Deutsch Goritz*, str. 16.

¹⁴ Hagen: *Minnesinger*, str. 388–392; Posch: *Die Herrschaft Riegersburg*, str. 155–159; Feldbauer: *Herrschaftsstruktur und Ständebildung*, str. 76 in 77; *Oesterreichische National-Encyklopädie*, str. 151.

S prihodom Otakarjev je povezano tudi snovanje nove ministerialne družine gospodov Mariborskih, ki so bili stranska veja gospodov Wildonskih. Že Hauptmann je predvideval, da je Otakar III. (ali šele njegov sin), dal pripeljati iz Trangaua vejo Gundakarjev.¹⁵ Začetniki gospodov Mariborskih niso prišli od tako daleč, ampak le iz 40 kilometrov oddaljenega Wildona.

Prva gospoda Mariborska, ki se pojavita v virih leta 1175, sta Riher in Konrad. Slednjega se je tudi štelo za začetnika gospodov Mariborskih. Riherja zasledimo v virih Admonta, v literaturi sta zabeležena Riher Mariborski (1147–1202) in njegov sin Riher.¹⁶ Pri tem se je enačilo Riherja III. Mariborskega z Riherjem II. Eferdinskim in tako pridobilo povezavo Mariborskih do Wildonskih ter posledično tudi do Gundakarjev. Obdobje 1147–1202 nam kaže, da se Riher omenja v virih kar osemdeset let. K temu moramo še prišteti okoli šestnajst let, saj je moral biti ob prvi omembi že polnoleten, torej je živel okoli sto let. To pa za srednji vek predstavlja izjemno visoko starost.

Za prvi pomembnejši vir velja dokument iz leta 1185, s katerim je Otakar potrdil in odobril darovanje samostanu Vorau, ki ga je opravil eden izmed njegovih ministerialov. Med pričami sta Riher Riegersburški in Riher Mariborski.¹⁷ Glede na to, da je imela družina Riher (Richer) v lasti Riegersburg ter da se dvakrat, in sicer druga za drugo, ne bi pojavila kot priča ista oseba, sklepamo, da gre pri tem za dve različni osebi. Riher Riegersburški je bil oče Riher in Riher Mariborski je bil njegov sin.

Tako lahko sklepamo na osnovi dokumenta iz leta 1175, s katerim sta Herand II. in Riher III. bratu Hartnidu ob vstopu v samostan Admont podarila petnajst hub pri Grassi. V dokumentu je Hartnid poimenovan Riegersburški in Riher Mariborski.¹⁸

Tako je Riher II. Eferdinski bil oče Riherja III., ki je nosil še nazive gospod Pulsgaua (omemba 1164), Wildona (omembe 1182–1188) in Maribora.¹⁹ V dokumentih se Riher do leta 1196²⁰ omenja kot Mariborski. Zaradi te napake o eni generaciji v dokumentih sploh ni podatkov. Riher

¹⁵ Hauptmann: *Mariborske Studije*, str. 57; Štih: *K predzgodovini mesta Maribor*, str. 253.

¹⁶ StUB, I. del, št. 691, Krungelsee 1188 (»Richerus de Marchburg et filius ejus Richerus«). Stadl: *Ehrenspegel des Herzogthumb Steyer*, str. 42 in 229; Muchar: *Geschichte der Steiermark*, str. 212.

¹⁷ StUB, I. del, št. 642, Vorau 1185.

¹⁸ StUB, I. del, št. 581, Admont 1175.

¹⁹ Posch: *Die Herrschaft Riegersburg*, str. 133.

²⁰ StUB, II. del, št. 16, Graz 1196.

IV. je očitno umrl brez moških potomcev, zato utemeljeno sklepamo, da je možni začetnik gospodov Mariborskih Konrad.

Konrad Mariborski se prvič omeni v virih leta 1175,²¹ čeprav se v literaturi omenja celo že leto 1173. Gre za listino, s katero je Hartnid Riegersburški podaril svoji hčerki, nuni v samostanu Admont, tri hube pri Wildonu. Ob tem se prvič omeni Riher III. kot Mariborski in prvič se omeni tudi Konrad Mariborski, pri čemer je Konrad omenjen pred Riherom III. Medtem ko Riherja III. Mariborskega zasledimo v dokumentih zelo pogosto, se Konrad pojavlja le redko. Poudariti pa je treba, da se oba skoraj vedno pojavljata v dokumentih, ki jih je potrjeval Otakar – v spremstvu deželnega kneza. Dokazano je, da je bil Riher III. ministerial Otakarja,²² medtem ko za Konrada tega še ne moremo potrditi. Vendar pa Konrad ne bi mogel pridobiti naziva Mariborski, če ne bi bil ministerial Otakarjev, ki jim je Maribor pripadal.

V Otakarjevi listini iz leta 1185 se v nadaljevanju pojavi kot priča tudi Konrad Riegersburški.²³ Ponovno ugotavljamo, da sta imela naziv po isti gosposčini Riher III. in Konrad, iz česar sklepamo, da sta bila v sorodu, a razmerja ne poznamo.

V dokumentih, v katerih nastopijo osebe le kot priče, pogosto niso zapisovali, v kakšnem sorodstvenem razmerju so te bile. Takšen primer je dokument »Vorau«, naslednji takšne vrste pa tisti, v katerem je Volkart Mariborski podaril samostanu Šentpavel osem hub v Gralli pri Lipnici. V dokumentu sta nastopila kot priči (med drugimi) tudi Ulrik in njegov brat Gotfried Mariborski ter Henrik Viltuški.²⁴ Čeprav so bili vsi trije v sorodu, se je definirala sorodstvena povezava le med bratoma, včasih pa še ta ne.

Po pregledu dokumentov o gospodih Mariborskih so dodatne podatke razkrili dokumenti o drugih gosposčinah, in sicer Riegersburških. Hartnid (omembe 1142–1175), Herand II. (omembe 1147–1220) in Riher III. (omembe 1147–1202) so bili bratje. Odgovor najdemo v dokumentu iz leta 1145: Hartnid, sin Riherja II. Riegersburškega, je podaril samostanu Admont pol hube v Siegersdorfu v Paltenthalu. Med pričami se pojavi na prvem mestu Konrad – »*Chunrat patruelis eius*«, bratranec Hartnida,²⁵ torej sta bila Riher III. in Konrad bratranca.

²¹ StUB, I. del, št. 568, Admont 1175.

²² StUB, I. del, št. 691, Krungelsee 1188.

²³ StUB, I. del, št. 642, Vorau 1185.

²⁴ StUB, I. del, št. 712, S. Paul 1190.

²⁵ StUB, I. del, št. 228, Admont 1145.

S tem je potrjena sorodstvena povezava do ministerialov Gundakarjev. Ostane odprto vprašanje, kdo je bil oče Konrada, ki je tako potrjen v dokumentih med letoma 1145–1183. Glede na način pojavljanja omenjenih posameznikov postavljamo tezo, da se je Konradova družina sorodstveno zlila z Gundakarji že eno generacijo poprej.

Leta 1185 zasledimo Ulrika Mariborskega, ki spada že v naslednjo generacijo, pri čemer to ne bi predstavljalo težav, če bi bil sin Konrada ali Rihera, vendar ni. Je sin Henrika Svetomarjetskega, to pa ponovno vnaša v raziskovanje zmedo. Tako lahko beremo v dokumentu iz leta 1185, s katerim je Otakar zagotavljal zaščito samostanu Admont in mu priznal vse dotedanje pridobljene pravice: »*Heinricus de sancta Margareta et filius eius Ulricus Puer de Marhpurch*« (Henrik Svetomarjetski in njegov sin Ulrik, deček Mariborski). Henrik Svetomarjetski je skupaj s sinom nastopal kot priča, in sicer na dveh mestih. Na drugem mestu najdemo popolnoma enak zapis, le da je bilo ime Ulrik zapisano *Olricus*,²⁶ torej gre le za različico imena, ki se kot takšna pojavi le tokrat, prav tako ime Henrika Svetomarjetskega. Zastavlja se vprašanje, kaj pomeni »*Puer de Marhpurch*« (deček Mariborski) ter zakaj je pojasnilo tako eksplicitno dodano. V dokumentih o drugih družinah dodatka »*Puer de*« (deček) ne zasledimo, le »*et filius eius*« (in njegov sin). Nekateri raziskovalci temu niso namenjali pozornosti, drugi so opozarjali, da je bilo to sicer neobičajno. Odpre se tudi vprašanje, na kakšen način si je Ulrik pridobil ta naziv oziroma Maribor, ki je bil še vedno Gundakarski.

Da lahko na to odgovorimo, moramo pojasniti, da je šlo za Sveto Marjeto pri Wildonu, to pa nas vodi ponovno h Gundakarjem. Zanje je bilo značilno, da sta se vedno vsaj dva člana družine istočasno imenovala po isti gosposčini; tako je bilo že pri Riherju in Konradu. Riherjevo mesto je prevzel njegov sin Riher IV. Zastavlja pa se vprašanje, kdo je prevzel Konradovo mesto. Kaže, da Konrad Mariborski ni imel moških potomcev, zato je njegovo mesto zavzel Ulrik, ki ob prvi omembi Maribora očitno še ni bil polnoleten. Tako se pojasni izvor pripisa, zagotovo pa ga je moral do tedaj že potrditi deželni knez.

Leta 1190 se Ulrikovo ime kar dvakrat samostojno pojavi v dokumentih, in sicer kot Mariborski. Prvič, ko razsodi vojvoda Otakar v zemljiškem sporu med Admontom in Wulfingom. Med pričami najdemo tudi Heranda Wildonskega in Riherja Mariborskega.²⁷ Drugič se pojavi v sporazumu

²⁶ StUB, I. del, št. 649, Admont 1185.

²⁷ StUB, I. del, št. 707, Admont 1190.

med Šentpavlom in kamniškim župnikom – kot »*Vvodalricus*«. ²⁸ To pa je že tudi tretja različica imena.

Imena Henrik Svetomarjetski v dokumentih ne zasledimo več, leta 1190 pa se pojavi ime Henrik Viltuški, a le enkrat. Pojavita pa se hkrati tudi druga dva brata Ulrika Mariborskega, in sicer Gotfried Mariborski in Konrad, ki je bil župnik. Hkrati se v tem dokumentu pojavi še »*Volchmar*« Mariborski, ki podari šentpavelskemu samostanu osem hub pri Gralli. Tudi njegovo ime kasneje ni več omenjeno. ²⁹

Še vedno pa ni jasno, kdo je bil Henrik in v kakšni povezavi je bil z Wildonskimi. Henrik se pojavlja v dokumentih z več imeni. Najprej je bil nastavljen v bližini matičnega gradu Wildoncev – v Sveti Marjeti, nato pa ga je s sinom Ulrikom deželni knez poslal v Maribor v podporo Riherju, in sicer da bi Ulrik v Mariboru zasedel izpraznjeno mesto. Otakarji so namreč vedno nastavljati po dva ministeriala na eno gospostvo. Do njegove umestitve je prišlo po smrti Konrada, podatki kažejo, da je umrl med letoma 1183 (zadnja omemba) in 1185. Dejstvo je, da Henrik in njegov sin ne bi bila nastavljena ob bok družinskim članom Wildoncev, če ne bi bila tesno družinsko povezana.

Odgovora na to vprašanje ne najdemo ne med viltušskimi ne med mariborskimi in tudi ne med wildonskimi dokumenti. Ponovno je treba raziskovati »izven okvirjev«. Odgovor najdemo v dokumentu iz leta 1196, s katerim je vojvoda Leopold VI. obljubil Admontu enake pravice, kot jih je ta že užival za časa njegovega očeta. V njem se pojavi »*Richerus de Marchburch, Heinrich castellanus fratris*«. ³⁰ Že Zahn je sklepal, da je bil Henrik Riherjev brat, ³¹ to pa pojasnjuje snovanje in oblikovanje gospodov Mariborskih. Potek dogodkov kaže, kako so Otakarji načrtno postavljali dva družinska člana na eno gosposčino. Enak razvoj beležimo v Mariboru. Zanimivo pa je, kako od prvotnih dveh kandidatov za začetnika Mariborskih na koncu postane ustanovitelj povsem nekdo drug.

Tako Henrik predstavlja začetnika gospodov Mariborskih. Ob tem lahko sledimo razvoju, do katerega je prišlo zaradi izumrtja rodbine drugih dveh kandidatov, zaradi česar so Maribor popolnoma prevzeli v svoje roke potomci Henrika. Ti so še vedno bili deželnoknežji ministeriali, nastavljeni na deželnoknežji posesti. Mariborski so uporabljali tradicionalna družin-

²⁸ StUB, I. del, št. 701, St. Paul 1190.

²⁹ StUB, I. del, št. 712, St. Paul 1190.

³⁰ StUB, II. del, št. 16, Graz 1196.

³¹ StUB, II. del, str. 685.

ska imena, to so Konrad, Gotfried, Rajker (variacija Riher) in Ulrik. Po grbu, variacije na motiv vzpenjajočega se leva ali panterja, so se razcepili na štiri veje: mariborsko, limbuško, viltuško in lušperško vejo. Povezava gospodov Mariborskih in mariborskih vej ter gospodov Wildonskih se kaže tudi v imenih. Tako srečamo, recimo, Leopolda Limbuškega in Liutulda (variacija) Wildonskega, Ulrika Mariborskega in Ulrika Wildonskega ter Alberta Wildonskega in Alberta Viltuškega. Na prelomu iz 13. stoletja v 14. stoletje se je pojavil še Rajnpreht s Hompoša, ki je bil po posesti in grbu povezan z mariborsko vejo.³²

Henrik je bil poročen s Kunigundo, ki se v virih prvič omenja leta 1210, in sicer kot Mariborska. Kunigunda je opravila daritev Šentpavlu in je bila zapisana, kot: »*Domina Chunigundis de Marpurch, mater domini W. et G.*«. ³³ Zapis kaže, da je bil takrat njen mož Henrik že pokojen, nazadnje je bil omenjen leta 1196.³⁴ Henrik in Kunigunda sta (potrjeno) imela tri sinove: Ulrika, Gotfrieda in Konrada, ki je bil župnik.³⁵

Gospodje Mariborski so – tako kot nekateri drugi fevdalci tistega časa – ropali in si prisvajali posesti v okolici, tako so pridobili tudi posest Viltuš. Opat šentpavelskega samostana Ulrik je dal med letoma 1193 in 1220 popisati vse samostanske fevde in zemljo, ki so si jo protipravno prilastili različni fevdalci. V tem popisu najdemo tudi zapis, da sta si brata Ulrik in Friderik, zagotovo je bil s Friderikom mišljen Gotfried, iz Maribora prilastila vas Prošek, grad Viltuš in novine na hribu poleg gradu. Brata sta imela v lasti še štiri druge vasi: Babina, Ritiše, Ročico in Boračevo. Prve tri so pri Jakobu v Slovenskih goricah, četrta pri Radgoni. Na območju prvih treh vasi so imeli gospodje Viltuški kasneje tudi svojo posest.³⁶ Glede na to, da se že Henrik leta 1190 omenja kot Viltuški,³⁷ lahko predvidevamo, da so si Viltuš prisvojili že pred tem letom, verjetno pa ne pred letom 1185.

V 13. stoletju je že bilo jasno, da je vodilno vlogo v Dravski dolini dobil Šentpavel s svojo izhodiščno točko na Fali.³⁸ Vendar je očitno, da se je samostan začel srečevati z močno konkurenco – z deželnim knezom in s

³² Kos: *Vitez in grad*, str. 327–328.

³³ StUB, II. del, št. 111, St. Paul 1210.

³⁴ StUB, II. del, št. 16, Graz 1196.

³⁵ StUB, II. del, št. 256, Marburg 1229.

³⁶ Mlinarič: *Gospoščina Viltuš*, str. 221.

³⁷ StUB, I. del, št. 712, St. Paul 1190.

³⁸ Fala – v srednjem in novem veku poimenovana »Faal«, v pomenu 'slapovi'. Na mestu, kjer danes stoji hidroelektrarna Fala, so štrleli iz vode kamniti grebeni, ki so bili pogubni za marsikateri splav. Zaradi teh grebenov je Drava na tem mestu tvorila majhne slapove. Vischer: *Topographia Ducatus Stiriae*, str. 4.

posameznimi fevdalci. Takrat namreč prvič opazimo, da so deželni knezi začeli poskušati omejevati moč in vpliv posameznih škofov. Fevdalci so si poskušali nelegalno (s silo) podrejati zemljišča drugih posestnikov. Četudi so ropali in kradli škofovo ali opatovo zemljo, »greha« niso čutili. Na to kaže že vedenje opata Ulrika, ki se je trudil ponovno pridobiti protipravno odtujena zemljišča ali pa vsaj uveljaviti fevdalne pravice samostana.³⁹

Na tej točki še ne moremo ločiti, kateri so bili gospodje Mariborski in kateri Viltuški, saj so imeli gospodje Mariborski v posesti Viltuš in so se imenovali po obeh gosposčinah. Zato bomo prikazali razvoj obeh gosposčin. Leta 1203 sta brata omenjena v listini Leopolda VI., in sicer kot priči.⁴⁰ Leta 1209 srečamo Viltuške v listini, ki jo je Leopold VI. izdal za kartuzijo Jurklošter in je bila pečatena v Mariboru.⁴¹ Poleg teh dveh listin sta še dve, ki kažeta na to, da so Mariborski nastopali kot priče deželnega kneza. Še več pa je listin, ki se nanašajo na okolico, v njih so Mariborski nastopali bodisi kot priče bodisi kot zaščitniki, kar kaže na njihov velik vpliv. Z geografskega vidika je ta segal od Dravograda do Ptuja in od Lipnice do Slovenskih Konjic, s tem pa je bil povezan tudi velik ugled družine. Tako lahko beremo v listini iz leta 1243: »*Chonrad uenerabilis de Marhpurch plebani fratrisque sui domini G. honorabilis ac discreti*«. ⁴² Med letoma 1189–1247 se v listinah omenja še tretji brat, Konrad, hočko-mariborski župnik.⁴³

Imenovanje gospodov po Viltušu zasledimo ponovno šele leta 1249. Kot priče in donatorji ustanovitve studeniškega ženskega samostana, ki ga je ustanovila Zofija Rogaska, se pojavijo Henrik, Albreht,⁴⁴ Dimuda in Kuni-gunda. Zofija je bila Jerina sestra, sicer žena Gotfrieda Mariborskega. Pri pečatenju so nastopili tudi Viltuški, a takrat še niso posedovali lastnega pečata.⁴⁵ Šele s tem dokumentom lahko začnemo ločevati gospode Mari-

³⁹ Mlinarič: *Gosposčina Viltuš*, str. 223; Mlinarič: *Selnica*, str. 117; Dasko: *Viltuške zgodbe*, str. 13.

⁴⁰ StUB, II. del, št. 64, Frisach 1203.

⁴¹ StUB, II. del, št. 98, Geirach 1209.

⁴² StUB, II. del, št. 429, Marburg 1243.

⁴³ StUB, I. del, št. 653, Geirach 1185. StUB, II. del, št. 136, Leibnitz 1213; št. 265, Marburg 1229; št. 426, Marburg 1243; StUB, III. del, št. 49, Pettau 1249.

⁴⁴ Latinski viri – Albertus, nemški viri – Albrecht. Chronik des Schlosses Wildhaus, str. 1.

⁴⁵ StUB, III. del, št. 49, Pettau 1249 »Puerorum de Wilthusen, qui proprium adhuc non habent sigillum, apponentes«. Nato je ustanovitev samostana, skupaj z daritvami, potrdil tudi oglejski patriarh Berthold in ob tej priliki na samostan prenesel tudi župnijo Schleinits. Med donatorji se ob tej priliki omenijo med drugimi tudi otroci Viltuša: »puerorum de Wylthausen Heinrici, Alberti, Dvemedis et Chunegundis«. StUB, III. del, št. 59, Sofumberge b. Cividale 1249.

borske od gospodov Viltuških in voditi te kot samostojno družino oziroma stransko vejo. Iz virov pa ni razvidno, kdo je bil oče, saj ne najdemo zapisa, ki bi nam razkril sorodstveno povezavo.

Odnos Mariborskih do deželnih knezov je treba v različnih časovnih obdobjih ocenjevati individualno. V 12. stoletju so – kot zvesti ministeriali – popolnoma sledili politiki deželnega kneza. Tipičen primer je selitev Riherja in Konrada iz Riegersburga v Maribor. Odnos do deželnega kneza sploh se je začel spreminjati v 13. stoletju, ko se je v krajšem obdobju zvrstilo več deželnih knezov. Na odnose je vplivalo, kako je knez obravnaval plemstvo in kakšne pravice jim je priznaval. Recimo, Otakar II. Přemysl se je s svojim arogantnim in diktatorskim vedenjem zameril štajerskemu plemstvu, ki je stopilo na stran Rudolfa Habsburškega. Hkrati pa beležimo dvig samozavesti deželnega plemstva, kar se zrcali v uporih plemstva ter priznavanju nadoblasti novega/drugega deželnega kneza. Pri tem so se Mariborski vedli kot večina štajerskega plemstva.

V začetku 14. stoletja so začele izumirati stranske veje in njihovo posest je združeval Gotfried IV., ki ga listine omenjajo med letoma 1301 in 1339. Zadnji iz veje gospodov Mariborskih, Gotfried V., je umrl leta 1376. Mariborska gosposčina je spadala pod deželo in Leopold III. jo je podelil Viljemu V. Svibenjskemu. Ta jo je s sinom leta 1386 zastavil Haugu iz Devina, po katerem jo je nato prevzel Rudolf Walsejski.⁴⁶ Walsejski pa so že pred tem imeli v posesti polovico Limbuša.⁴⁷

LIMBUŠKA VEJA

Glede na variacije grba je jasno, da so bili gospodje Limbuški sorodstveno povezani z Mariborskimi. Ime začetnika Limbuških nam sicer bolj nakazuje sorodstveno povezavo z Wildonci. Čas nastanka gospodov Limbuških in (če ob tem upoštevamo) čas nastanka gospodov Mariborskih kažeta prej na stransko vejo Wildoncev kot pa Mariborskih. Veliko bolj pa je verjetno, da je tudi tukaj prišlo do združitve plemiških družin.

Prva omemba gospodov Limbuških sega v leto 1145, a med zgodovinarji velja za sporno. Namreč, kar pol stoletja se nato ne omenjajo več. Šele leta 1189 je omenjen Liupold Limbuški z gradom v Limbušu (nem. *Lembach*), in sicer da je brez dovoljenja Šentpavla pozidal grad v Kamnici in okupiral

⁴⁶ Kos: *Vitez in grad*, str. 327–328.

⁴⁷ Kos: *Vitez in grad*, str. 315–316.

ozemlje.⁴⁸ Liupold se nato omeni ponovno leta 1210, ko je s Šentpavлом menjal zemljišča. V listini tudi najdemo zapis: »... *cum domino Liupoldo ministeriali nostro de Levnbach fecit ...*«, iz katerega je razvidno, kako hitro se je priznal za vazala Šentpavla.⁴⁹ Že leta 1190 sta omenjena še dva Limbuška, Pernger (Bernhard) in Ruoger.⁵⁰ Ruoger kasneje ni več omenjen, Pernger pa še do leta 1220, ko je tudi dobil denarno odškodnino od Šentpavla in v zameno samostanu vrnil okupirano zemljo.⁵¹

Med Liupoldom in Perngerjem sorodstvene povezave ni mogoče natančno določiti. Sklepalo se sicer je, da sta bila oče in sin, čeprav listine, ki bi to potrjevala, ni. Vsaj dvajset let sta nastopala kot priči oba, izkazalo pa se je, da je Pernger preživel Liupolda le za deset let. Oba podatka bolj kažeta na to, da sta bila sorodstveno povezana drugače – kot brata ali bratranca. K temu napeljuje tudi dejstvo, da je družina pripadala Gundakarjem, pri čemer bi bilo nenavadno, da bi v Limbušu nastavili le enega gospoda, če je bila praksa, kot večkrat poudarjamo, nastavljeni po dva družinska člana na eno gosposčino.

V letih 1235 in 1241⁵² se v listinah pojavi Konrad Limbuški. Verjetno je bil Perngerjev sin, saj se, kot kaže, omeni šele po njegovi smrti. Njegovo ime in imena sinov kažejo na rod Gundakarjev. Iz listine je razvidno, da ni bil zvesti ministerial Šentpavla, kot je to bil Pernger. Ropal in škodoval je samostanu, zato je leta 1235 Sofija Limbuška, verjetno njegova hčerka, darovala samostanu v Žičah pet hub v Laznici.⁵³ Nič bolje niso ravnali njegovi sinovi Ulrik, Rudolf, Henrik in S., za slednjega imena ne poznamo. Tudi oni so si postregli z zemljo Šentpavla in ropali njegove hube. Leta 1259 so morali Šentpavlu obljubiti, da ne bodo več ropali in da bodo povrnili škodo. Med pričami najdemo tudi Gotfrieda Mariborskega in oba brata Viltuška.⁵⁴ Listina je zanimiva zaradi dveh razlogov. Prvi je ta, da so nastopali v listini tudi njihovi sorodniki, in sicer kot garanti. Drugi pa je, da se v listini ne omenja četrtega brata, Henrika. Logična razlaga bi bila, da je bil še mladoleten, vendar je v drugi listini omenjen že istega leta, ko njegovi sestri, Sofija in Elizabeta, vstopita v studeniški samostan.⁵⁵

⁴⁸ StUB, III. del, št. 280, Pettau 1259.

⁴⁹ StUB, II. del, št. 112, S. Pauli 1210.

⁵⁰ StUB, I. del, št. 712, S. Pauli 1190.

⁵¹ StUB, II. del, št. 182, S. Pauli 1220.

⁵² StUB, II. del, št. 397, Seitz 1241.

⁵³ StUB, II. del, št. 322, Pettau 1235.

⁵⁴ StUB, II. del, št. 280, Pettau 1259.

⁵⁵ StUB, II. del, št. 283, Studenice 1259.

Nasledniki bratov so bili: Leopold Limbuški, omenjen v letih 1268 in 1273, Wernher Limbuški, omenjen v letih 1275 in 1296, ter Almerik Spete, omenjen leta 1282, priženjen Konjiški. V listinah nastopajo le kot priče, nihče ni pečatil, iz česar sklepamo, da se jim ni uspelo povzpeti višje po družbeni hierarhiji. Omenjeni so še Ulrik I. Limbuški, in sicer med letoma 1309–1322, Oton Limbuški, med letoma 1323–1343, Wernher II. Limbuški, leta 1332 (Otonov brat), Albreht Limbuški, leta 1332, in njegov bratranec, Gotfried ali Göschel, med letoma 1323–1331. V začetku 14. stoletja so začeli prodajati svoje posesti. Leta 1333 je Lucija, vdova po Rajnprehtu iz Maribora, zastavila polovico gradu Limbuš Ulriku iz Walseeja. Walseeji so kasneje prevzeli tudi Maribor. Oton Limbuški je verjetno stopil v službo gospodov Ptujskih ali Celjskih in tako napredoval. Medtem je bil Ulrik II. Limbuški statusno že degradiran, saj ni pridobil nobenih pomembnih služb in tudi ni pričal za pomembne plemiče. Poročil se je z žensko nižjega stanu od svojega, in sicer s hčerko mariborskega plemenitega meščana Platrama, ki je bil bogatejši od marsikaterega štajerskega plemiča, a vseeno meščan. Obstajajo ugibanja, da naj bi z bratrancem Ekehardom med letoma 1374–1378 živel v Mariboru v meščanski hiši in ne v gradu. S Konradom Limbuškim, ki je umrl pred letom 1390, je ta veja izumrla. Stranska veja, ki se je ustalila na Zgornjem Štajerskem, je izumrla okoli leta 1579. Gospostvo Limbuško je bilo konec 14. stoletja v rokah gospodov Marenberških in od začetka 15. stoletja v rokah Celjskih.⁵⁶

Za razliko od gospodov Mariborskih so Limbuški bili ministeriali Šentpavla, zato niso spadali med deželno spremstvo, imeli pa so težavo s priznavanjem avtoritete šentpavelskega opata.

LUŠPERŠKA VEJA

Lušperk (nem. *Luschberg*) je stal na pobočju Loške gore nad sotočjem Dravinje in Ljubnice ter sodil v deželsko sodišče Vitanja. Gospostvo je bilo alod krškega škofa. Stolpast grad se prvič omeni s Henrikom leta 1279, ki je pričal na mariborskem gradu. Henrik se je nato pojavljal v listinah kot priča do leta 1325, ko je nastopil kot priča v kupo-prodajni pogodbi med Leopoldom Konjiškim in gospodi Viltuški.⁵⁷ Leta 1318 je omenjen kot

⁵⁶ Kos: *Vitez in grad*, str. 315–316.

⁵⁷ RHSt., II. del, št. 1636, Gonobitz 1325.

vitez.⁵⁸ Skoraj vedno se pojavi v družbi enega od gospodov Mariborskih, tudi pričal je predvsem v Mariboru.⁵⁹ Domnevalo se je, da je bil Henrik sin Konrada Mariborskega, čeprav kaže, da ni bilo tako. Vsekakor je bil sorodstveno povezan z Mariborskimi. Wernherja Lušperka zasledimo leta 1325 v Mariboru,⁶⁰ Nikolaj Lušperk pa je leta 1327 v Kranju pričal za Friderika Žovneškega.⁶¹ Podatka nam kažeta, da Lušperški niso bili stalno prisotni ali pa sploh niso bili prisotni na Lušperku. Zagotovo vemo, da je bil Peter, omenjen leta 1333, sin Henrika. Za druge ne moremo trditi, v kakšnem sorodstvenem razmerju so bili. So pa v listinah omenjene še osebe, za katere se je kasneje izkazalo, da niso bile v nobenem sorodu z Lušperškimi; recimo Hans iz Lassperga, ki je imel v zastavi imena krajev Ljutomer, Trušenj in Radgona. Prav tako Viljem Lušperker, ki ga zasledimo leta 1387 v Celju, a je bil njegov grb povsem drugačen – ris na hribu (*Luchs-berg*). Krški škof⁶² je nedvomno prevzel grad in postavil upravnika, proti koncu 15. stoletja je dal grad izprazniti, leta 1502 je bil že opuščen.⁶³

Lušperški, tako kot Limbuški, z deželnim knezom niso imeli neposrednega stika in tudi niso spadali med njegove ministeriale. Bili so vazali krškega škofa, Lušperk so imeli le v fevdu.

HOMPOŠKA VEJA

Gospodje Hompoški (Hompoš, nem. *Haus*) so bili stara ministerialna družina, znana že iz časov Spanheimov leta 1124. Njihovo tradicionalno ime je bilo Wernher. Med boji za nasledstvo v avstrijskih deželah v 13. stoletju so tudi oni začeli ropati samostane.⁶⁴ Predvidevalo se je, da so gospodje Mariborski konec 13. stoletja s priženitvijo postali lastniki gospoščine Hompoške. K temu so napeljevala tudi imena, kot Henrik Hompoški, omenjen leta 1284, in Konrad Hompoški, omenjen leta 1305.⁶⁵

V listini iz leta 1323 zasledimo Rajnprehta Mariborskega, ki je v bistvu Rajnpreht Hompoški,⁶⁶ omenjen med letoma 1305–1323. Gre za dedno opo-

⁵⁸ RHSt., I. del, št. 961, Bleiburg 1318.

⁵⁹ RHSt., I. del, št. 110, Marburg 1309; št. 108, Wien 1309; št. 435, Wöllan 1312.

⁶⁰ RHSt., II. del, št. 1667, 1325.

⁶¹ RHSt., II. del, št. 1809, Krainburg 1327.

⁶² Krška škofija ali Gurk na današnjem avstrijskem Koroškem.

⁶³ Kos: *Vitez in grad*, str. 319–320.

⁶⁴ StUB, II. del, št. 182, S. Pauli 1220.

⁶⁵ Kos: *Vitez in grad*, str. 289–290.

⁶⁶ RHSt., I. del, št. 623, Haus 1314; št. 318, Marburg 1311.

roko. Z njo je Rajnpreht s privoljenjem svojega gospoda cesarja Friderika Habsburškega in njegovih dveh bratov, kneza Albrehta in Otona, zapustil Hompoš »... *die sein erkaufte hgl. Lehen und nicht väterliches Erbe ist ...*«, kot sledi: zgornji del gosposčine s stolpom je zapustil svojemu sinu Otonu Mariborskemu. Spodnji del s kapelo pa ženi Lucein in sinu Georgu. Če bi Oto umrl brez otrok, bi njegov del pripadal Rajnprehtovi ženi in Georgu. Če bi Georg umrl brez otrok, bi spodnji del gosposčine pripadal Otonu. Če pa bi se Lucein ponovno poročila, bi jo moral Georg oziroma Oto izplačati. Pomembnost oporoke se kaže v tem, da so jo pečatili Gotfried Mariborski, Henrik Kranšperški, Albert in Henrik Viltuški. Med pričami pa najdemo še, recimo, dediča Gundakarja Steyerskega in Ulrika Mariborskega.⁶⁷ Iz tega je razvidno, da so gospodje Mariborski postali lastniki Hompoša šele v začetku 14. stoletja z nakupom fevdalnih pravic. Sama posest pa je bila deželnoknežja posest.

Rajnprehtov sin Oto je na Hompošu živel zagotovo še leta 1334. Okoli leta 1348 je Hompoš zamenjal z Ulrikom Wallseejem.⁶⁸

Razvoj odnosov med Hompoškimi in deželnimi knezi je v bistvo enak ali zelo podoben kot pri Mariborskih, saj je bil tudi Hompoš, kot Maribor, deželno-knežja posest. Kakšen vpliv je imel deželni knez na te posesti, je razvidno iz oporoke Rajnprehta Hompoškega, ki je moral pridobiti privoljenje deželnega kneza.

VILTUŠKA VEJA

Nastanek Viltuša je tesno povezan z zgodovino Maribora in gospodov Mariborskih. Ulrik in Gottfried Mariborski sta odvezla zemljo Šentpavlu in ustanovila Viltuš.⁶⁹ Sprva je to bil utrjen palacij. Prvi, ki se pojavi v virih leta 1190 kot Viltuški, je bil Henrik, oče omenjenih Mariborskih.⁷⁰ Po Viltušu sta se nato imenovala tudi Ulrik in Gottfried.

Šele v drugi generaciji pride do snovanja nove družinske veje – gospodov Viltuških. V virih se pojavijo Albreht, Henrik, Dimuda in Kunigunda. Pojavijo se kot donatorji in priče ob ustanovitvi studeniškega samostana,

⁶⁷ RHSt., II. del, št. 1437, Haus 1323; št. 2150, 1329; št. 2151, 1329.

⁶⁸ Kos: *Vitez in grad*, str. 289–290.

⁶⁹ Mlinarič: *Gosposčina Viltuš*, str. 221.

⁷⁰ StUB, I. del, št. 712, St. Paul 1190.

a lastnega žiga še niso posedovali.⁷¹ Prejeli so ga okoli leta 1254, njihov simbol je bil vzpenjajoči se lev.⁷²

Gospodje Viltuški so se sprva, kar je bilo značilno za vse mariborske veje, pogosto pojavljali v družbi Mariborskih, še posebej Ulrika in Gotfrida.⁷³

Leta 1399 se je Henrik II. Viltuški zapletel v spor z deželnim knezom Rudolfom Habsburškim zaradi gradu Muta. Henrik II. ni hotel izročiti gradu ter ga je raje začel utrjevati. Po Rudolfovem obleganju gradu je Henrik II. uvidel situacijo in se pokoril. Ohranil je družinsko posest ter od deželnega kneza dobil 200 mark v srebru.⁷⁴

Z načrtno ženitveno politiko so postali tudi lastniki dela gosposčine Štatenberške⁷⁵ in Ivniške.⁷⁶ Gosposčino Konjiško pa so odkupili oziroma del zamenjali s Ptujskimi.⁷⁷ Konjiško gospostvo je bilo pomembno, ker so Viltuški tam tvorili leta 1351 stransko vejo, t. i. Konjiško vejo, ki je leta 1385 izumrla.⁷⁸ Za nekaj časa so postali njihovi vazali tudi sosednji gospodje Bresterniški.⁷⁹

⁷¹ StUB, III. del, št. 49, Pettau 1249 »Puerorum de Wilthusen, qui proprium adhuc non habent sigillum, apponentes«.

Nato je ustanovitev samostana, skupaj z daritvami, potrdil tudi oglejski patriarh Berthold in ob tej priliki na samostan prenesel tudi župnijo Schleinits. Med donatorji se ob tej priliki omenijo med drugimi tudi otroci Viltuša: »puerorum de Wylthausen Heinrici, Alberti, Dvemodis et Chunegundis«. StUB, III. del, št. 59, Sofumberge b. Cividale 1249.

⁷² StUB, III. del, št. 114, Marburg 1252; št. 148, s. Lorenzen i. d. Wüste 1254; št. 280, Pettau 1259.

⁷³ StUB, III. del, št. 114, Marburg 1252; št. 148, s. Lorenzen i. d. Wüste 1254; št. 280, Pettau 1259.

⁷⁴ Tangl: *Die Grafen von Heunburg*, str. 252–253; Lichnowsky: *Geschichte des Hauses Habsburg*, str. 195 in 196; *Manuskript Wildhaus*, str. 7 in 8; Ottokars: *Österreichische Reimchronik*, verz 78705–78905; Gebler: *Geschichte des Herzogthums Steiermark*, str. 181; Petteneegg: *Die Herren von Aufenstein*, str. 33; Bele: *Rodbina Trušenjskih*, str. 28.

⁷⁵ Mlinarič: *Gosposčina Viltuš*, str. 223; Koropec: *Obdravsko selniško v srednjem veku*, str. 58; Pirchegger: *Die Herrschaft Marburg*, str. 49; Kos: *Vitez in grad*, str. 389.

⁷⁶ Mlinarič: *Gosposčina Viltuš*, str. 224; Koropec: *Obdravsko selniško v srednjem veku*, str. 58; *Chronik des Schlosses Wildhaus*, str. 1 in 2; Pirchegger: *Die Herrschaft Marburg*, str. 49; Kos: *Vitez in grad*, str. 389.

⁷⁷ RHSt., II. del, št. 2036, 1329 Leibnitz; Koropec: *Obdravsko selniško v srednjem veku*, str. 58; *Chronik des Schlosses Wildhaus*, str. 1.

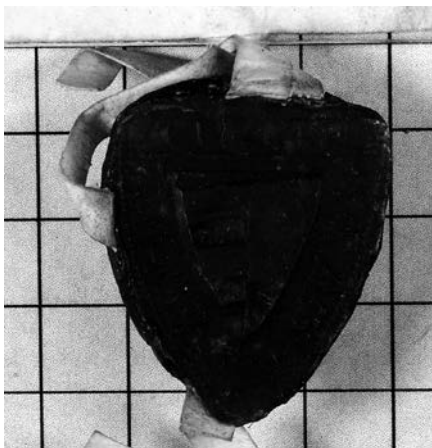
⁷⁸ Mlinarič: *Gosposčina Viltuš*, str. 224; Koropec: *Obdravsko selniško v srednjem veku*, str. 60; *Chronik des Schlosses Wildhaus*, str. 1; Kos: *Vitez in grad*, str. 389. Schmutz piše namesto o Henrik, o Hansu in Katerini. Schmutz: *Historisch-topographisches Lexicon*, str. 516.

⁷⁹ RHSt., II. del, št. 2070, 1329.

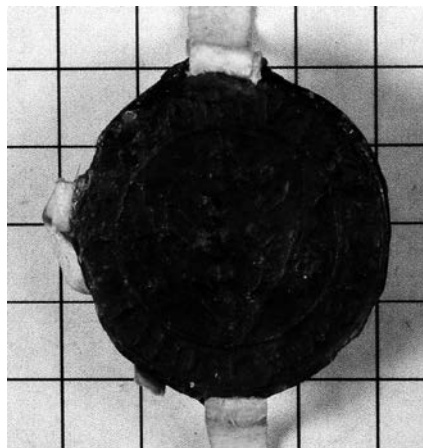
Leta 1471 je umrl Erazem, zadnji gospod Viltuški.⁸⁰ Tako so Viltuški preživeli vse druge mariborske veje in tudi Wildonce. Posest je prešla na Auersperge,⁸¹ grb pa na Rogendorfe.⁸²

Pri Viltuških beležimo, vsaj na začetku, tako kot pri Limbuških, problematičen odnos do Šentpavla in nepriznavanje avtoritete opata. Kasneje pa sledi pokoritev, postanejo ministeriali opata in dobivajo donosne službe. Odnos do deželnega kneza se zaplete konec 13. stoletja, ko izbruhne spor za Muto.

PEČATI

Ulrik IV iz Maribora, 10. avgust
1309, SI AS ZL 1063, št. 6068

Konrad IV iz Maribora, 10. avgust
1309, SI AS ZL 1063, št. 6068

Pečat Ulrika IV. vsebuje trikotni ščit in leva, ki pleza navzgor.

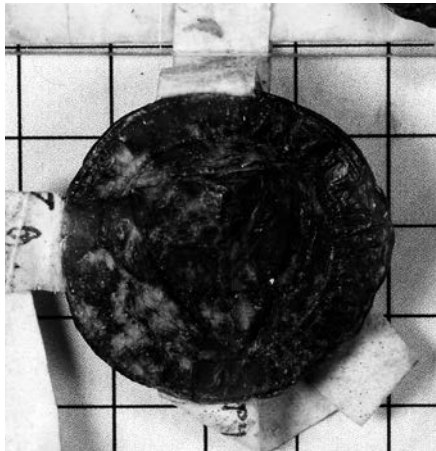
Pečat Konrada IV. ima skupno z drugima pečatoma le trikotni ščit. Ne vsebuje pa leva.

⁸⁰ Mlinarič: *Gospoščina Viltuš*, str. 224; Mlinarič: *Graščina Betnava pri Mariboru*, str. 14; Jakič: *Vsi slovenski gradovi*, str. 359.

⁸¹ Mlinarič: *Gospoščina Viltuš*, str. 225; Mlinarič: *Graščina Betnava pri Mariboru*, str. 14; *Chronik des Schlosses Wildhaus*, str. 2; *Manuskript Wildhaus*, str. 3 in 10; Stopar: *Grajske stavbe*, str. 129; Koropec: *Obdravsko selniško v srednjem veku*, str. 61; Pirchegger: *Die Herrschaft Marburg*, str. 49.

⁸² Sacken: *Kunstdenkmale des Mittelalters*, str. 120.

Pečat Henrika II. vsebuje prav tako trikotni ščit in leva, ki pleza navzgor. Ugotavljamo, da se pri vseh treh pojavlja trikotni ščit, pri dveh pa tudi lev, ki pleza navzgor.

Henrik II z Viltuša, 14. september 1325, SI AS ZL 1063, št. 6103

ZAKLJUČEK

S širitvijo moči in vpliva deželnih knezov Otakarjev na Spodnjo Štajersko so si ti želeli zavarovati na novo pridobljeno marko. Zato so tudi dali zgraditi oziroma izgraditi Maribor – *Marchpurch*. *Marchpurch*, tj. grad ob meji, ki je imel nalogo varovati novo marko deželnega kneza. Na Spodnjem Štajerskem namreč ni posedoval močnega, utrjenega in strateško postavljenega gradu, zato je bil Maribor s svojo strateško lego idealen. Leži namreč ob prometnicah in reki Dravi, ki je nudila še dodatno možnost obrambe z naravno oviro. Maribor ob nastanku ni bil namenjen samo obrambi pred lokalnimi plemiči, ampak tudi pred Madžari, saj so predstavljali največjega nasprotnika, ki bi lahko ogrozil posest deželnega kneza.

Pomembnost Maribora za deželnega kneza se kaže tudi v tem, da je nastavljal v Mariboru svojo najpomembnejšo ministerialno družino – Gundakarje, ki so takrat že bili razvejani na več družin. V primeru Maribora govorimo tako o nastanitvi Wildoncev. To nam potrjujejo dokumenti in naslovi plemičev, ki so jih pred tem imeli in so bili vsi povezani z Wildonci. S tem je deželni knez povezal obrambo t. i. Podravske marke z obrambno strukturo jugovzhodne Štajerske, ki so jo vodili in upravljali prav Wildonci. Tako je treba gledati Maribor v sklopu obrambne linije

Riegsburg–Radgona–Wildon. Z vključitvijo Podravske marke se je ta linija seveda morala razširiti – po 12. stoletju še z Mariborom in v končni fazi s Ptujem, ki pa ni bil deželnoknežji.

Riher III. Mariborski in Konrad Mariborski sta oba službovala v Riegersburgu, ki je bil neposredno na frontni liniji proti Madžarski in tako rekoč nenehno v vojni pripravljenosti, če že ne v vojni. Upravičeno lahko rečemo, da sta spadala med vojskovodje deželnega kneza. Napotitev obeh plemičev v Maribor, kjer je bilo treba z vidika deželnega kneza na novo vzpostaviti obrambno strukturo proti Madžarom, dokazuje pomembnost njune vloge in naloge ter visoko zaupanje deželnega kneza. Njunu imenovanje ni bilo naključno.

Konrad je umrl brez moških potomcev. Ker so vedno nastavljali dva družinska člana na eno gosposčino, je deželni knez poslal v Maribor Henrika s sinovi – Ulrikom, Gotfriedom in Konradom. Ulrik je bil postavljen ob bok Riherju III.

Henrikova sinova Ulrik in Gotfried sta takoj pričela, kar je bila takrat običajna praksa, širiti svojo moč tako, da sta zasedela tujo zemljo in ropala tuje hube. Nedvomno jima je pri tem pomagal tudi Henrik. Ostaja pa prikrito, kako sta se do tega vedla Riher III. in njegov sin Riher IV. A lahko predvidevamo, da sta pri tem sodelovala, kakor tudi drugi del družine Wildoncev. Njihovo početje je odobral tudi deželni knez, saj se je s tem krepila posredno tudi njegova moč. Največjo škodo je pri tem utrpel samostan Šentpavel. Opat vojske ni imel, tako je lahko le popisal odvzeto mu zemljo.

Na ta način so Wildonci postali lastniki širše okolice Maribora. Nastala sta gradova Limbuš in Viltuš, na začetku kot utrjen palacij. Slednjega je upravljal Henrik, poimenovan tudi Henrik Svetomarjetski, Henrik Viltuški in Henrik *castellanus fratris*. Limbuš pa sta upravljala Leopold in Bernhard. Medtem ko Limbuš že na začetku prevzame druga veja, je pri Viltušu razvoj zakasnen. Viltuš v prvi generaciji še upravljata Ulrik in Gotfried. Šele v drugi generaciji pride do delitve in snovanja nove družinske veje gospodov Viltuških. Hkrati z Ulrikom in Gotfriedom že lahko pričnemo govoriti o gospodih Mariborskih, stranski veji Wildoncev.

Gospodje Mariborski so uživali na Spodnjem Štajerskem velik ugled in vpliv, v listinah so navedeni kot priče ali pa so listine potrjevali s svojim pečatom. Njihov vpliv je segal od Dravograda do Ptuja in od Lipnice do Slovenskih Konjic, tj. po celotni Podravski marki. Moč so črpali iz svoje posesti in dobrih stikov z deželnim knezom. V listinah slednjega so se tudi redno pojavljali kot priče.

Drugače je s stranskimi vejami, pri katerih ne opazimo več te bližine do deželnega kneza. Stranske veje so tako morale iti svojo pot. Slednje je tudi bilo pogojeno s tem, da so posedovali zemljo drugega fevdalnega gospoda. V primeru Limbuša in Viltuša govorimo o Šentpavlu, v primeru Lušperka pa o krškem škofu. Tako so bili Mariborski in Hompoški vazali in ministeriali deželnega kneza, Viltuški in Limbuški pa šentpavelskega opata.

Takoj za gospodi Mariborskimi so se najvišje povzpeli gospodje Viltuški, ki jim je uspelo tvoriti še eno stransko, t. i. konjiško vejo. Z dobro družinsko politiko so postali lastniki številnih gosposčin: dela Štatenberga, Ivnika, Betnave in Slovenskih Konjic. Za nekaj časa pa so si pokorili tudi gospode Bresterniške. Še pomembnejše je, da so poleg drugih spodnještajerskih plemičev nastopali kot garanti pri pomembnih zadevah – medplemiških kupo-prodajnih in dednih pogodbah. To jih uvršča med pomembnejše spodnještajerske družine, kot sta to bili družini gospodov Mariborskih in Ptujskih.

VIRI

Chronik des Schlosses Wildhaus, Pokrajinski arhiv Maribor, fond Viltuž, AE 3.

Spangenberg Cyriacus, *Adels Spiegel, Historischer Ausfürlicher Bericht Was Adel sey und heisse/Woher er kome/Wie mancherley er sey*. Gedruckt von Michel Schmuck, 1591.

Moritz Felicetti, *Handschrift Felicetti*. Band V. Graz 1890.

Wilhelm Gebler, *Geschichte des Herzogthums Steiermark – von den ältesten Zeiten bis auf unsere Tage*. Hesse's Buchhandlung, Gratz 1862.

Heinrich Friedrich Hagen, *Minnesinger – Geschichte der Dichter und ihrer Werke*. Vierther Theil, Verlag Borth, Leipzig 1838.

Maria Eduard Lichnowsky, *Geschichte des Hauses Habsburg*. Schamburg und Compagnie, Wien 1837.

Manuskript Wildhaus. Pokrajinski arhiv Maribor, fond Viltuž, AE 3.

Albert von Muchar, *Geschichte der Herzogthums Steiermark*. Leuschner & Lubensky k. k. Universitäts-Buchhandlung, VII. Theil, Grätz 1864.

Oesterreichische National-Encyklopädie – oder alphabetische Darlegung der wissenschaftigsten Eigenthümlichkeiten des österreichischen Kaiserthums, Commission der Friedr. Beck'schen Universitäts-Buchhandlung, Wien 1887.

Ottokars: *Österreichische Reimchronik*. Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde, Band V., Theil II., Hannover 1893.

Pečat Henrik II z Viltuša, Arhiv Republike Slovenije, Zbirka listin – SI AS ZL 1063, št. 6103.

Pečat Konrad IV z Maribora, Arhiv Republike Slovenije, Zbirka listin – SI AS ZL 1063, št. 6068.

Pečat Oto z Limbuša, Arhiv Republike Slovenije, Zbirka listin – SI AS ZL 1063, št. 5797.

Pečat Ulrik IV z Maribora, Arhiv Republike Slovenije, Zbirka listin – SI AS ZL 1063, št. 6068.

Gaston Eduard Petteneegg, *Die Herren von Aufenstein*. Ein Beitrag zur österreichischen Geschichte im XIV. Jahrhunderte, Neues Jahrbuch – heraldisch genealogische gesellschaft Adler, Wien 1875.

Regesten des Herzogtums Steiermark. Erster Band 1308–1319, Historische Landeskommission für Steiermark, Graz 1976.

Regesten des Herzogtums Steiermark. Zweiter Band 1320–1330, Historische Landeskommission für Steiermark, Graz 2008.

Otto Franz Roth, *Stainzer Regesten aus Findbüchern, Verlassinventaren und anderen einschlägigen Verzeichnissen des ehemaligen Augustinerchorherrenstiftes und der nachmaligen Staats- bzw. Religionsfondsherrschaft*. Mitteilungen des steiermärkischen Landesarchiv, Graz 1967.

Freiherr Eduard Sacken, *Kunstdenkmale des Mittelalters – im Kreise ob dem Manhartsberge des Erzherzogthums Niederösterreich*. Berichte und Mittheilungen des Alterthums-Vereines zu Wien, Band V., Wien 1861.

Carl Schmutz, *Historisch-topographisches Lexicon von Steyermark*. Erster Theil, 1822.

Carl Schmutz, *Historisch-topographisches Lexicon von Steyermark*. Dritter Theil, 1822.

Leopold Franz Freiherr Stadl, *Hell glanzender Ehrenspegel des Herzogthumb Steyer*. Graz 1731.

Pokrajinski arhiv Maribor, fond Viltuš, AE 1–8, različni dokumenti.

Karlmann Tangl, *Die Grafen von Heunburg – II. Abtheilung von 1249–1322*. Archiv für Kunde österreichischer Geschichts – Quellen, Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, Band 25, Wien 1860.

Ueber die grösseren Grabmäler zu Garsten bei Steyer. Zeitschrift des Museum Francisco-Carolinum, 10. maj 1843, Linz 1843.

Georg Mattheus Vischer, *Topographia Ducatus Stiriae*. Izbor Stopar in Premzl, Kranj 2006.

Wappenbuch, die Reichsgräflichen Wappen. Dritter Band, Verlag Raspischen Handlung, Nürnberg 1773.

Joseph Zahn, *Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark*. Historischer Verein für Steiermark, I. Band, Graz 1875.

Joseph Zahn, *Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark*. Historischer Verein für Steiermark, II. Band, Graz 1879.

Joseph Zahn, *Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark*. Historischer Verein für Steiermark, III. Band, Graz 1903.

LITERATURA

Martin Bele, Rodbina Trušenskih. *Kronika*, št. 59, Ljubljana 2011.

Gerhard Berthold und Hansjörg Pfeiler, *Otakarische Ministeriale aus dem Traungau*. Mitteilungen des Oberösterreichischen Landesarchiv, Band VIII., Verlag Böhlau, Graz 1964.

Pavle Blaznik: *Historična topografija slovenske Štajerske in jugoslovanskega dela Koroške do leta 1500*. I. in II. del. Založba Obzorja, Maribor 1986.

Matej Dasko, Viltuške zgodbe. *Mariborski utrip*, 20. april 2012.

Herwig Ebner, Die politische und verfassungsrechtliche Stellung der Traungauer in der ehemaligen Untersteiermark. *Zbornik Das Werden der Steiermark*. Verlag Styria, Graz 1980.

Peter Feldbauer, *Der Herrenstand in Oberösterreich – Ursprünge, Anfänge, Frühformen*. Verlag für Geschichte und Politik, Wien 1972.

Peter Feldbauer, *Herrschaftsstruktur und Ständebildung*, Band I. – *Herren und Ritter*. Verlag für Geschichte und Politik, Wien 1973.

Ljudmil Hauptmann.: *Mariborske Studije*. RAD Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb 1938.

Ivan Jakič, *Vsi slovenski gradovi*. Ljubljana 1997.

Jože Koropec, Obdravsko selniško v srednjem veku. *Selnica ob Dravi: zbornik ob 900. letnici kraja*. Selnica ob Dravi 1993.

Dušan Kos, *Vitez in grad – vloga gradov v življenju plemstva na Kranjskem, slovenskem Štajerskem in slovenskem Koroškem do začetka 15. stoletja*. Založba ZRC, Ljubljana 2005.

Jože Mlinarič, Gospoščina Viltuš pri Mariboru po urbarju iz leta 1588. *ČZN*, let. 43, št. 2, Maribor 1972.

Jože Mlinarič, Graščina Betnava pri Mariboru. *Kronika*, let. 24, št. 1, Ljubljana 1976.

Jože Mlinarič, Selnica pri Mariboru do začetka 18. stoletja. *ČZN*, št. 1–2, Maribor 1979.

H. Pirchegger, Die Herrschaft Marburg, *Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark*, XLIII. Jahrgang, Graz 1952.

Fritz Posch, Die Besiedlung und Entstehung des Landes Steiermark. *Zbornik Das Werden der Steiermark*. Verlag Styria, Graz 1980.

Fritz Posch, Die Herrschaft Riegersburg und Graf Poto (auch Boto) und seine Erben. *Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark*, Nr. 83, Graz 1992.

Ivan Stopar, *Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji – med solčavskim in kobanskim*. IV. knjiga, založba Viharnik, Ljubljana 1993.

Peter Štih, K predzgodovini mesta Maribor. *Studia Historica Slovenica*, letnik 6, št. 2–3, Maribor 2006.

Josef Wiedner, *Heimatgeschichte von Deutsch Goritz*. Verlag Gemeindeamt Deutsch Goritz, Deutsch Goritz 1972.

THE ORIGINS AND THE DEVELOPMENT OF THE MARIBOR NOBILITY

Summary

When the Traungav family arrived to Styria they also brought their ministerial families with them. The most important ministerial family was the Gundaker family, which had numerous branches and one of them was the Wildon branch. The Wildon family was in charge of defending east and southeast Styria. When Maribor and its surroundings were annexed to the Traungav property, the Traungavs entrusted the Wildon family with the establishment and management of defence. The Maribor nobility were the offspring of the Wildon family and they stated their own family branches.

The Maribor nobility were directly subordinated to the provincial prince. They were so to speak his right hand. With their wealth and many estates that were mostly violently taken they were an extremely powerful force. With their stamp right they also guaranteed the respect of signed contacts and therefore their reputation was immense.

Next to the Maribor nobility the Viltuš family moved up highest on the social ladder. With carefully planned marriages they accumulated wealth, with plundering they weakened the competitive land nobilities and at opportune moments they bought other properties. The Viltuš family succeeded in expanding and they formed their own family branch in Konjice, but they died out very soon.

All the family branches were known for plundering and the so-called double-track leadership. The double-track leadership meant that the lordship was not run by one person but by at least two. This way of leadership was brought here by the founders Richer and Konrad. All branches wanted to get as much land as possible using plundering. Plundering was successful only until the order was established. When plundering was no longer possible they lost an important income source. The latter led to financial problems and the decline of Limbuš and Lušperk nobility.

DER URSPRUNG UND DIE ENTWICKLUNG DER MARIBORER/MARBURGER HERRSCHAFTEN

Zusammenfassung

Als die Traungauer Familie in die Steiermark kam, kamen mit ihnen auch ihre Ministerialfamilie. Die wichtigste Ministerialfamilie von ihnen waren die Gundakers, von denen zahlreiche Äste stammten. Eine von denen war die Wildon Familie. Ihr war die Landesverteidigung von Ost- und Südost Steiermark anvertraut. Mit dem Anschluss Maribors/Marburgs und seiner Umgebung an den Besitz der Traungauer, übergaben die Traungauer den Aufbau und die Führung der Landesverteidigung der Wildon Familie. Aus der Wildon Familie stammen auch die Herrschaften von Maribor/Marburg, die ihre eignen Stammesbaumäste bildeten.

Die Mariborer/Marburger Herrschaften waren direkt dem Landesfürst untergeordnet, sie waren so zu sagen seine rechte Hand. Mit ihrem Vermögen und zahlreichen Besitzen, die sie meistens gewalttätig übernahmen, hatten sie eine extrem große Macht. Mit ihrem Siegelrecht waren sie auch Garant für die Beachtung von abgeschlossenen Verträgen und ihr großes Ansehen war eine logische Folge.

Neben der Mariborer/Marburger Herrschaften ist auch die Viltuš/Wildhau Familie hoch aufgestiegen. Mit gut geplanten Hochzeiten akkumulierten sie ihr Vermögen, mit Plün-

derungen schwächten sie die Konkurrenzherrschaften und bei Gelegenheiten kauften sie auch andere Besitze. Der Viltuš/Wildhaus Familie gelang eine extensive Ausbreitung, so dass sie ihren eigenen Stammbaumast in Konjice/Gonobitz bildeten, der aber sehr bald ausstarb.

Alle Stammbaumäste plünderten und alle hatten die sogenannte zweigleisige Verwaltung. Die zweigleisige Verwaltung bedeutete, dass die Herrschaft nicht nur von einem, sondern wenigstens zwei Herrschern verwaltet wurde. Diese Art von Verwaltung brachten schon die Begründer Richer und Konrad mit. Mit Plünderungen versuchten alle Familien so bald wie möglich viel Land in Besitz zu nehmen, doch die Plünderungen waren nur bis zur Ordnungsherstellung möglich. Als die Plünderungen nicht mehr möglich waren, blieb auch eine wichtige Einkommensquelle weg. Dies führte dann zu finanziellen Schwierigkeiten und zum Untergang der Herrschaften von Limbuš/Lembach bei Marburg an der Drau und Lušperk/Luschberg.